

Nacionalne i vjerske zajednice u Gradu Zagrebu

Dan Đaković*

dan.djakovic@gmail.com

Nacionalne zajednice (manjine) u Gradu Zagrebu

Na području Grada Zagreba tradicionalno prebivaju stanovnici različitih etničkih, kulturnih i vjerskih obilježja i opredjeljenja koji, na poseban i nenadomjestiv način, doprinose bogatstvu i raznolikosti zagrebačkoga gospodarskog, znanstvenog, političkog, vjerskog, kulturnog i svekolikoga drugog života.

U vrijeme popisa stanovništva 2011. na području Grada Zagreba živjelo je 41.550 pripadnika nacionalnih manjina (misli se na one 22 manjine koje spominje Ustav, tj. njegove Izvorišne osnove) koji su činili 5,26 % ukupnoga broja stalnih stanovnika Grada. U odnosu na popis stanovništva iz 2001. godine, broj pripadnika nacionalnih manjina bilježi blagi porast (1.484 osobe više). Vrijedno je nabrojiti ih poimence: Austrijanci, Talijani, Srbi, Česi, Slovaci, Mađari, Židovi, Nijemci, Ukrajinci, Rusini, Bošnjaci, Slovenci, Crnogorci, Makedonci, Rusi, Bugari, Poljaci, Romi, Rumunji, Turci, Vlasi i Albanci. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, najzastupljenija nacionalna manjina su Srbi, kojih u Gradu Zagrebu živi 17.526, a najmanje zastupljena nacionalna manjina su Vlasi, kojih u Gradu Zagrebu živi 7 te Rumunji, kojih u Gradu Zagrebu živi 94. Od svih pripadnika nacionalnih manjina, najviše ih se izjasnilo da kao materinskim jezikom govori albanskim (4054 osobe), a najmanje vlaškim (jedna osoba).

Donošenjem Ustavnoga zakona o pravima nacionalnih manjina, utemeljenog na najvišim međunarodnopravnim standardima, dograđen je sustav unapređivanja, očuvanja i zaštite položaja nacionalnih manjina u hrvatskom društvu. Kao što je poznato, Ustavnim je zakonom (čl. 24) pripadnicima nacionalnih manjina, među ostalim, zajamčeno pravo izbora članova vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u jedinicama lokalne i regionalne samouprave radi sudje-

* Dan Đaković, mag. phil., zaposlenik je Ureda gradonačelnika Grada Zagreba – Sektor za promicanje ljudskih prava, civilno društvo i nacionalne manjine; doktorand je na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Ovaj tekst je pisana verzija njegova izlaganja na interdisciplinarnom znanstveno-stručnom skupu *Međukulturalni i međureligijski dijalog. Pozitivno iskustvo Hrvatske u europskom kontekstu* koji se održao 21. studenoga 2017. u Zagrebu. Skup su organizirali Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, u suorganizaciji Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskog katoličkog sveučilišta, Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pod pokroviteljstvom Vlade Republike Hrvatske.

lovanja u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima. U Gradu Zagrebu tako trenutno imamo 9 vijeća i 10 predstavnika nacionalnih manjina. Statutom Grada Zagreba je, sukladno Ustavnom zakonu, uređeno ostvarivanje prava pripadnika nacionalnih manjina u Gradu Zagrebu. Vijeća imaju abecednim redom: Albanci, Bošnjaci, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Romi, Slovenci i Srbi. Predstavnike imaju abecednim redom: Austrijanci, Bugari, Nijemci, Poljaci, Rusi, Rusini, Slovaci, Talijani, Ukrajinci i Židovi. Dakle, samo Rumunji, Turci i Vlasi nemaju ni vijeće niti predstavnika. Osim vijeća i predstavnika djeluje i Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba kao zajedničko tijelo putem kojega se ostvaruju zajednički interesi i projekti.

U gradskom se proračunu kontinuirano planiraju sredstva za osnovnu djelatnost (prostor, hladni pogon i zaposlena osoba) devet vijeća, deset predstavnika i Koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba, ali i za provođenje njihovih godišnjih programa rada. Pored navedenoga Grad Zagreb kontinuirano podupire rad manjinskih udruga davanjem financijskih potpora za njihove aktivnosti, davanjem na korištenje prostora za rad te omogućujući besplatno korištenje gradskih prostora za njihove aktivnosti (tribine, izložbe, promocije knjiga, priredbe i slično).

U organiziranju nacionalno-manjinskog identiteta posebnu ulogu imaju kulturno-umjetničke udruge i društva, a kulturni, umjetnički, obrazovni i religijski aspekti najvažniji su dio nacionalno-manjinskog života u Gradu Zagrebu. Spomenute udruge su institucionalni okvir za kreiranje narodnosnih, etničkih, odnosno nacionalnih identiteta nacionalnih manjina.

Treba posebno naglasiti da Grad Zagreb uvelike premašuje zahtjeve koje pred njega stavlja Ustavni zakon. Vodimo se logikom da naše dobre odnose ne smijemo uzimati zdravo za gotovo jer se oni nisu dogodili sami od sebe – ljubomorno ih čuvamo i svjesni smo da svatko od nas uvijek može učiniti još malo više. Ustavni zakon je samo komad papira ako mu mi ljudi ne dajemo snagu i život. Naši dobri odnosi nisu dobri samo zato što je Ustavni zakon dobar – a on jest dobar – nego zato što ga žive i provode dobri ljudi. A dobri ljudi, ne ignorirajući razlike i ne gurajući probleme pod tepih, uvijek prednost daju onome što nas spaja i po čemu smo slični.

Osim što vijeća i predstavnici nacionalnih manjina imaju punu potporu i simpatiju Grada Zagreba u izvođenju svih svojih programa i projekata, vijeća i predstavnici nacionalnih manjina izvrsno surađuju i međusobno te nekoliko puta godišnje priređuju zajedničke javne manifestacije ili zajednički obilježavaju međunarodne dane vezane uz svoju djelatnost i identitet – npr. Dan nacionalnih manjina te Dan Koordinacije.

Vjerske zajednice u Gradu Zagrebu

Od 52 vjerske zajednice upisane u Evidenciju vjerskih zajednica kao registru koji se vodi pri Ministarstvu uprave, njih 35 imaju ili sjedište ili neki organizacijski oblik u Gradu Zagrebu. Vrijedno je također navesti ih poimence: Bahá'í zajednica Hrvatske; Budistička zajednica Dharmaloka; Bugarska pravoslavna crkva u

Hrvatskoj; Crkva cjelovitog evanđelja; Crkva radosne vijesti; Evangelička crkva u Republici Hrvatskoj; Evanđeoska (pentekostna) crkva u Republici Hrvatskoj; Hinduistička vjerska zajednica Hrvatske; Hrvatska starokatolička crkva; Hrvatska zajednica crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana; Islamska zajednica u Hrvatskoj; Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica; Katolička crkva; Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj (10 općina); Kristova duhovna crkva; Kristova duhovna crkva »malokrštenih«; Kristove crkve u Hrvatskoj; Kršćanska adventistička crkva u Republici Hrvatskoj; Kršćanska neopentekostalna crkva u Republici Hrvatskoj; Kršćanska proročka crkva; Makedonska pravoslavna crkva u Hrvatskoj; Međunarodno društvo za svjesnost Krišne u Republici Hrvatskoj; Novoapostolska crkva u Republici Hrvatskoj; Protestantska reformirana kršćanska crkva u Republici Hrvatskoj – protestantska reformirana crkvena općina Zagreb; Reformirana kršćanska kalvinska crkva u Hrvatskoj – crkvena općina Zagreb; Reformni pokret adventista sedmog dana; Savez baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj; Savez crkava »Riječ života«; Savez Kristovih pentekostnih crkava u Republici Hrvatskoj; Scijsentološka crkva – misija Zagreb – dijanetički centar; Slobodna katolička crkva; Srpska pravoslavna crkva; Univerzalni život; Židovska općina Zagreb; Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj.

Što se tiče vjerskih zajednica, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica nema za Grad Zagreb tako jasne i izričite zahtjeve kao Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. Može se reći da upravo zato u odnosu s vjerskim zajednicama još više do izražaja dolazi dobra volja gradskih vlasti. Treba reći da se gradonačelnik osobno, ili netko od njegovih suradnika, nastoji odazvati na svaki poziv koji stigne od strane vjerskih zajednica da bi se njegovalo osobno poznanstvo i odnosi *na terenu* i da bi bili upućeni u njihove aktivnosti i probleme s kojima se eventualno susreću.

Razvojna strategija Grada Zagreba predviđa razvitak i unapređivanje odnosa sa svim vjerskim zajednicama koje djeluju na njegovu području. Zbog toga, a prema prethodno prikupljenim podacima i na zahtjev vjerskih zajednica, Grad davanjem materijalne i nematerijalne potpore redovito podupire aktivnosti vjerskih zajednica kao i projekte u vezi s iskazivanjem vjere drugih subjekata. Nekoliko vjerskih zajednica koristi gradske prostore, a svakoj vjerskoj zajednici koja se radi toga obrati za pomoć nastoji se maksimalno izaći u susret.

Sukladno Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica, iz gradskoga se proračuna daju namjenske potpore, osobito za gradnju i obnovu objekata vjerskih zajednica. Grad financira verificirane vjerske programe u dječjim vrtićima u sklopu redovitog programa u 13 gradskih dječjih vrtića te sufinancira redoviti cjelodnevni program predškolskog odgoja u 14 vjerskih dječjih vrtića (12 katoličkih, 1 židovski i 1 evangelički).

Na koncu treba još spomenuti da u Gradskoj upravi postoji Sektor za promicanje ljudskih prava, civilno društvo i nacionalne manjine u čijoj je nadležnosti čitav ovaj niz poslova vezanih uz ljudska prava, nacionalne manjine i vjerske zajednice. U Razvojnoj strategiji Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine po prvi puta se izrijekom spominju vjerska prava i slobode kao nešto čemu će se posvetiti posebna pozornost.

Sa zdravim ponosom i bez lažne skromnosti možemo reći da Grada Zagreb sa svojom kulturom i standardima u poštivanju ljudskih, vjerskih i manjinskih prava pripada svjetskom vrhu, a osobito ako u obzir uzmemo bremenitu povijest i nedavni Domovinski rat. Pri tom nije riječ samo o poštivanju slova, nego i o usvajanju duha kako nacionalnih tako i međunarodnih akata. Sve postignute standarde i vrijednosti ljubomorno čuvamo i shvaćamo ih kao obvezu za budućnost sa stavom da bilo koji eventualni izazovi koji nam stanu na put nikada ne smiju zasjeniti sve ono dobro i dragocjeno što smo zajedno izgradili i sačuvali. Zagreb se na karti svijeta ističe kao mjesto u kojem zajedno u otvorenosti i sigurnosti žive (ne samo jedni pored drugih, nego i jedni s drugima) ljudi vrlo različitih pogleda na svijet, a da se nitko ne mora odricati svojih uvjerenja.

Izuzetnu ulogu u povijesti i razvoju ove i ovakve kulture Grada Zagreba su imali i nekad i danas mnoge pripadnice i pripadnici različitih nacionalnih i vjerskih zajednica. Kad bismo ih htjeli pobrojiti, bio bi to vrlo dugačak popis stranih ili nehrvatskih imena, počevši već od prvog zagrebačkog biskupa Duha. Ne nastojeći nikoga umanjiti, smijemo reći da je doprinos vjerskih zajednica i manjina u Zagrebu općenito neprocjenjiv u svakom smislu.

Kao zaključak i skroman doprinos ovoj tematici i produbljanju rasprave o nekim osjetljivim pitanjima u nastavku predlažem neke ključne pojmove, sintagme, definicije ili načela kojima se poželjno voditi u ovom kontekstu, a radi ostvarenja kulture dijaloga i društva sretnih i slobodnih ljudi:

1. Zdrava sekularnost – znači da ona poželjna i pristojna distanca - koja postoji između neke vjerske zajednice i države, a koja omogućava da svi kvalitetnije i slobodnije obavljamo svoje poslanje – ta distanca ne mora biti ispunjena hladnim i pukim administrativnim uvažavanjem ili, još gore, ignoriranjem, nego može biti ispunjena simpatijom, zainteresiranošću za drugoga, prijateljskim gestama i povjerenjem. To znači da ne njegujemo nezainteresiranost za to što drugi vjeruju, nego nas baš zanima da nam kažu, da govore o tome što vjeruju i kako žive. Ako nam netko želi nametnuti onu lošu sekularnost koja podrazumijeva ignoriranje ili odnos svisoka, onda mu treba reći da naša generacija to neće prihvatiti.

2. Kultura susreta – znači da uvijek dajemo prednost konkretnom i živom susretu i razgovoru i to zbog uvjerenja da dijalog vode konkretni ljudi na terenu, a ne apstraktni sustavi ideja. Važno je otići do brata na njegova vrata. Važno je osobno poznavati sugrađanina Mošea, Muhameda, Jovana itd. Ako dobro poznajem barem (!) jednog *židova*, muslimana, pravoslavca, protestanta, hindua, ali i ateista i agnostika, velika je vjerojatnost da neću mrziti ili prezirati ni jednu od navedenih skupina.

3. Ekumenski duh – znači da uvijek i u svemu dajemo prednost onome što nas povezuje i približava, a ne onome što nas razdvaja i udaljava te da, kao što sam već spomenuo, ne dopuštamo da eventualni izazovi koji nam stanu na put zasjene sve ono dobro i dragocjeno što smo zajedno izgradili i sačuvali. Važno se često spominjati zajedničkih uspjeha.

4. Veselje (*hilaritas*) – jest ono što nas *in ultima linea* pokreće ili prema čemu svjesno ili nesvjesno stremimo. Ako izgubimo veselje, sve drugo pomalo gubi smisao. Mladi ljudi ne žele prihvatiti bilo koji identitet lišen veselja. Otvoreno treba

reći i ponavljati da su kultura izobilja ili namirenosti i birokracija velika opasnost i da ubijaju ne samo veselje nego i same ljude i da se protiv tog duha namirenosti i birokratske aždaje treba boriti, a ne se rezignirano predavati. Veselje se može izgubiti, a može biti i ukradeno. Za oboje smo u konačnici odgovorni sami. Imperativ je dakle brižno čuvati veselje i ono što nas iskreno veseli. U tom kontekstu zagovaram i koncept tzv. sportske drskosti koju je poželjno imati u toj borbi za veselje.

5. Krepost bratskog zamjermanja – to je pojam koji posebno ističem. Ona se razlikuje od vrijeđanja i stoji nasuprot *hate speech-u*, ali i beskrajnim propisima koji pokušavaju regulirati politički korektan govor. *Charlie hebdo* je zaboravio *fraternite!* To ni najmanje ne opravdava nasilje, ali smijemo reći da ružno i neukusno ismijavanje tuđih svetinja nije *fraternite*. Mi u Zagrebu negujemo duh bratstva koji uključuje krepost zamjermanja zahvaljujući kojoj smijem slobodno reći što mi smeta, a da pri tom ne uvrijedim brata. Što je uvreda, a što nije – to je vrlo relativno i zato je teško zakonima to regulirati. Naša generacija ne bi smjela pristati na mržnju, ali niti na diktaturu političke korektnosti i anti-diskriminacijskih propisa. To je pitanje duha, ne može se propisati i ne može se njegovati bez susretanja, osobnih poznanstava i prijateljskih gesta.

6. Geste prijateljstva ovdje su presudne. Konkretno geste konkretnih ljudi koje odgajaju naš duh i njeguju zajedništvo. Riječ je o finom, sitnom i svakodnevnom vezu. Riječ je o skromnom i nenametljivom kucanju na tuđa vrata. Riječ je o darovima od srca, o toplima riječima prijateljstva ili utjehe, riječ je o isprikama nakon pogreške, o zagrljajima i poljupcima, o brizi za tuđe emocije, riječ je o neformalnim i neobaveznim posjetima, riječ je o inteligentnom humoru i prijateljskom podbadaњу. O svemu onome što nam je najvrjednije, a još dobiva na vrijednosti kad to dijelimo. U ovom kontekstu vrlo je važno napomenuti i to da se dobar ukus i onaj prosvjetiteljski *fraternite* ne mogu propisati, naučiti iz knjiga ili normirati, nego se usvajaju kroz susrete i njeguju kroz vrijeme.

7. Tolerancija ne podrazumijeva indiferentnost ili nerazlikovanje dobra i zla nego podnošenje unatoč neslaganju. Tolerancija je podnošenje unatoč neslaganju! Ali moramo čuvati slobodu u kojoj smijemo izraziti neslaganje. O dobru i zlu imamo različite predodžbe i tu je važan pluralizam koji ne mora značiti moralni relativizam. Tolerantan i pristojan čovjek koji njeguje krepost zamjermanja kaže otprilike ovako: »Ne slažem se s tobom. No ipak, podnositi ću te s poštovanjem. Ali ću ti isto tako slobodno i jasno reći u čemu i zašto se ne slažem. Možda ćeš se naljutiti kad ti kažem, ali ja mogu dostojanstveno podnijeti i tvoju ljutnju.«

8. Sloboda savjesti nam mora biti svetinja, ali ne tako da je samo moja savjest svetinja, nego mi svaka savjest mora biti svetinja. Svi imamo svoje vrijednosti i zastupamo ih, te ih puštamo u demokratsku proceduru da bi eventualno postale opća norma, a etički je imperativ da oni koji su jači neprestano vode računa o slabijima. Svako nametanje i prisila uvijek su opasnost za ljudsku dušu i društvene odnose te ih zbog toga treba, koliko je god moguće, izbjegavati.

9. Multikulturalnost je poželjna, ali ne bi smjela biti naivna u tom smislu da ne vidi dubinu i snagu religijskih uvjerenja. Stoga nam često nedostaje otvorenog razgovora o tome što točno vjerujemo i koliko nam je to važno. Naivna politika se

ponaša kao da ona može propisati koliko neka vrijednost ljudima treba biti važna. Dobro je, osim toga, razlikovati multikulturalnost (kao stanje koje jednostavno nalazimo u društvu, to jest kao činjenicu da različiti ljudi žive jedni pored drugih) od interkulturalnosti koja je društveni, politički i pravni odgovor na multikulturalnost te označava to da različiti ljudi zajedno i uspješno grade društvo *i državu*.

10. Država je demokratska, pluralistička i sekularna, ali to ne znači da je vrijednosno neutralna. Ako se donose zakoni kojima se nastoje regulirati međuljudski odnosi, onda se moraju pretpostavljati neke vrijednosti. Dakle, nema vrijednosno neutralnosti kad su u pitanju ljudski *životi i odnosi*. Stoga je važno postavljati pitanje: Kakva demokracija, kakav pluralizam i kakva sekularnost? Jer postoji opasnost od lošeg podrazumijevanja, a legitimno je da različito definiramo pojmove. Država pripada vremenu, ima svoj vijek [*s(a)eculum*], a čovjek pripada i vremenu i vječnosti. Sekularnost nas podsjeća da treba razlikovati vremenito od vječnoga.

11. Čovjek (svaki) je točno ono što jest i treba mu dopustiti da to bude i poštivati svaki sloj (!) njegova identiteta. Mi se ne možemo ujedinjavati na višoj razini ako prethodno svatko od nas ne smije biti sve ono što jest ili ono što želi biti ili što su bili njegovi preci. Istovremeno treba imati razumijevanja i strpljenja za one među nama koji još uvijek mrze zbog svojih rana. Naši pozivi na dijalog i opraštanje takvim ljudima mogu biti iritantni i stoga kontraproduktivni. Dakle, strpljenje! Ovdje je posebno važno istaknuti važnost lokalnih razina i načela supsidijarnosti nasuprot visokim politikama koje se često mogu doživjeti kao nametanje.

12. Religije općenito i vjerske zajednice kao pravne osobe i zajednice konkretnih ljudi mogu puno pomoći nacionalnom jedinstvu, društvenom zdravlju i koheziji (ili onome što je Franklin Roosevelt nazvao *Warm courage of national unity*) čega nam kronično nedostaje, ali istovremeno religije i vjerske zajednice ne smiju nikada biti svedene na puko sredstvo u ostvarenju toga cilja. Svoje poslanje, koje nije svedivo na ovozemaljske ciljeve, religije najbolje obavljaju kad djeluju slobodno i po načelu odvojenosti od države koja ih ne smije ni sputavati niti zloupotrebjavati, a ne bi ih smjela ni ignorirati. Religije i vjerske zajednice su prvenstveno u službi čovjeka kao osobe – i to *sub specie aeternitatis*, a ne samo kao *homo politicusa*.

13. Utvrda slobode, a ne slobodna tvrđava – postoje uvjeti slobode koje je moguće izgubiti ako se ne vodi briga o njima, to jest ako ih se ne njeguje. Zato razlikujemo slobodnu tvrđavu od utvrde slobode. Prva ne brine o uvjetima slobode i zato u njoj postoji velik rizik od gubitka istinske slobode. Utvrda slobode zna koje točke sistema treba čuvati i bdjeti nad njima da bi se očuvala sloboda. Stoga predlažem viziju Zagreba kao utvrde slobode. Postoje čvrste točke sistema koje treba definirati i zatim brižno čuvati i njegovati, a istodobno se unutar utvrde svaka prisila i nametanje nastoje smanjiti koliko je to moguće.

14. U bitnome jedinstvo, u nebitnome sloboda, u svemu ljubav! Ovo se načelo pripisivalo svetom Augustinu, ali čini se vjerojatnije da mu je autor naše gore list, senjski biskup, splitski nadbiskup i primas Dalmacije Marko Antun de Dominis (1560-1624).

Svi ovdje navedeni pojmovi, sintagme, definicije ili načela samo su skroman poticaj na razmišljanje i ponizan prijedlog za raspravu i u tom smislu ostaju otvoreni za svaku dopunu ili kritiku.